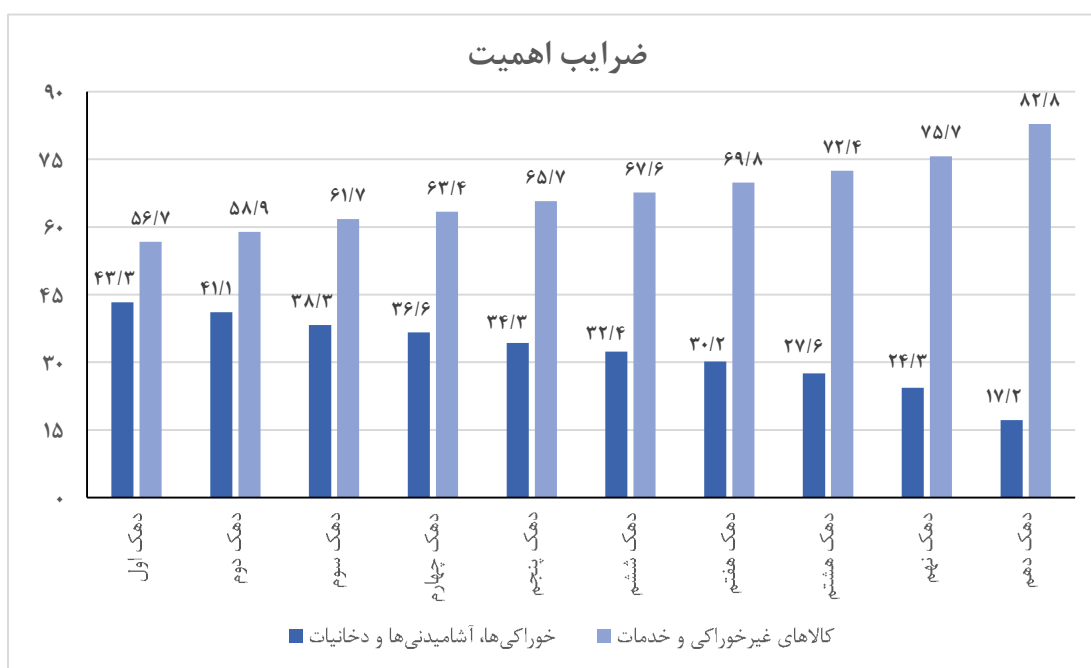

پاسخ به یک ابهام در شاخص قیمت مصرف کننده کل کشور بر اساس دهک‌های هزینه‌ای

تورم برای خانوارهای مختلف بر مبنای ساختار هزینه‌ای آن‌ها به صورت متفاوت درک و احساس می‌شود. در واقع شاخص قیمت مصرف کننده (CPI) حرکت قیمت‌ها را برای یک خانوار نمونه با ساختار مصرفی که میانگینی از مصرف همه خانوارها (کل کشور) است، نشان می‌دهد. اما این موضوع کاملاً قابل درک است که خانوارها ساختار مصرفی مشابهی ندارند و به صورت برابر تحت تاثیر تورم نیستند. با در نظر گرفتن دسته‌های مختلف خانوارها و ساختار مصرفی و هزینه‌ای آنان، می‌توان شاخص قیمت مصرف کننده را به طور ویژه برای هر گروه محاسبه کرد. مرکز آمار ایران، با علم به این موضوع، شاخص قیمت مصرف کننده را برای دهک‌های مختلف هزینه‌ای در سطح کل کشور محاسبه می‌نماید.

نکته‌ای که در محاسبه شاخص قیمت مصرف کننده دهکی حائز اهمیت است یکسان بودن قیمت کالاها و خدمات و بنابراین یکسان بودن شاخص قیمت قلم^۱ برای تمامی دهک‌های هزینه‌ای است زیرا در عمل امکان تفکیک مراکز خرید به ۱۰ دسته متفاوت برای دهک‌های مختلف وجود ندارد. از این رو آنچه در محاسبه شاخص قیمت مصرف کننده دهکی تفاوت ایجاد می‌نماید، انتساب اوزان در سطح هر دهک هزینه‌ای می‌باشد. ضرایب اهمیت در محاسبه شاخص قیمت مصرف کننده دهکی مطابق جدول ۱ می‌باشد. این ضرایب اهمیت مربوط به دو گروه عمده "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" و "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" است. همچنین ضرایب اهمیت مربوط به زیرگروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" نیز آورده شده است. توضیح این نکته در اینجا لازم است که این ضرایب، سهم هر سطر را از کل هزینه مصرفی خانوار در هر دهک هزینه‌ای نشان می‌دهد. مقایسه ضرایب اهمیت در دو گروه عمده فوق‌الذکر در قالب نمودار ۱ به تفکیک دهک، نمایش داده شده است:

نمودار ۱: ضرایب اهمیت گروه‌های "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" و "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" به تفکیک دهک

^۱ منظور از قلم، همان کالا یا خدمت می‌باشد.

جدول ۱: ضرایب اهمیت گروه‌های عمده و طبقات مربوط به گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" در محاسبه شاخص کل به تفکیک دهک

دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	شاخص کل
اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	
۴۳,۳	۴۱,۱	۳۸,۳	۳۶,۶	۳۴,۳	۳۲,۴	۳۰,۲	۲۷,۶	۲۴,۳	۱۷,۲	خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات
۱۳,۰	۱۱,۶	۱۰,۱	۹,۴	۸,۶	۸,۰	۷,۴	۶,۵	۶,۰	۳,۹	نان و غلات
۶,۶	۶,۷	۶,۶	۶,۵	۶,۵	۶,۲	۵,۷	۵,۵	۴,۸	۳,۶	گوشت قرمز و گوشت ماکیان
۰,۶	۰,۷	۰,۷	۰,۷	۰,۸	۰,۸	۰,۸	۰,۸	۰,۸	۰,۷	ماهی‌ها و صدف‌داران
۲,۶	۲,۳	۲,۰	۱,۹	۱,۶	۱,۶	۱,۴	۱,۲	۱,۰	۰,۷	روغن‌ها و چربی‌ها
۳,۱	۳,۷	۳,۷	۳,۸	۳,۷	۳,۷	۳,۷	۳,۶	۳,۴	۲,۸	میوه و خشکبار
۵,۸	۵,۱	۴,۷	۴,۴	۴,۰	۳,۷	۳,۳	۳,۰	۲,۴	۱,۶	سبزیجات (سبزی‌ها و حبوبات)
۱۱,۵	۱۱,۱	۱۰,۵	۹,۹	۹,۲	۸,۵	۷,۹	۷,۰	۵,۹	۴,۰	سایر خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات
۵۶,۷	۵۸,۹	۶۱,۷	۶۳,۴	۶۵,۷	۶۷,۶	۶۹,۸	۷۲,۴	۷۵,۷	۸۲,۸	کالاهای غیر خوراکی و خدمات

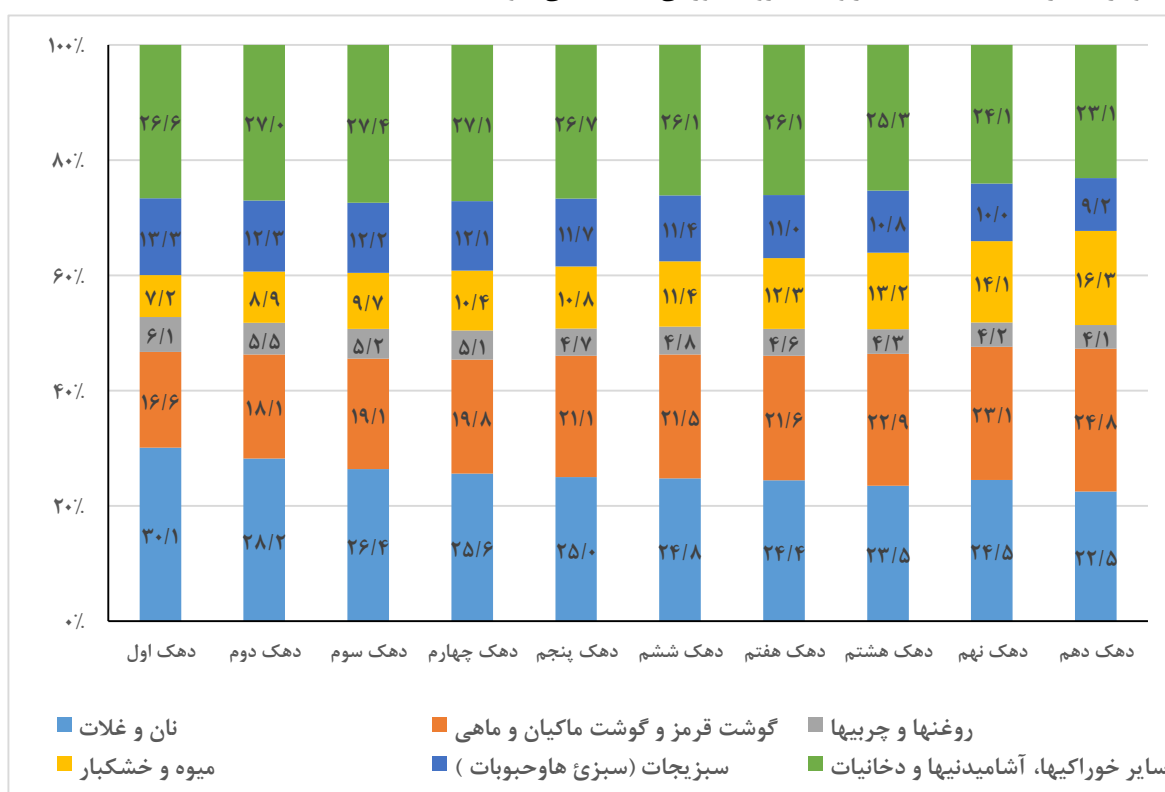
بر اساس نمودار و جدول ۱ همان‌طور که انتظار می‌رود سهم هزینه‌ای گروه عمده "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" و همچنین زیرگروه‌های آن (طبقات) در دهک‌های پایین هزینه‌ای نسبت به دهک‌های بالاتر بیشتر است و این موضوع در گروه عمده "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" بالعکس می‌باشد. دلیل این موضوع کاملاً مشخص است زیرا دهک‌های پایین عموماً اقشاری هستند که به واسطه پایین بودن درآمدشان، متوسط میزان هزینه آنها نسبت به دهک‌های بالا کمتر است و بیشتر درآمد خود را صرف تهیه مایحتاج اولیه زندگی خواهند کرد، بنابراین همانگونه که اعداد بازگو می‌کند میزان مخارج دهک‌های پایین نسبت به کل مخارج مصرفی آنان در گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" سهم بالاتری نسبت به گروه "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" دارد. در مقابل دهک‌های بالا عموماً اقشاری هستند که مخارج مصرفی بالایی دارند و میزان مخارجی که صرف گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" می‌کنند نسبت به کل مخارج مصرفی‌شان سهم کمتری دارد و سهم هزینه‌ای این دهک‌ها در گروه "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" بیشتر است.

به منظور محاسبه شاخص قیمت کل لازم است در هر دهک ابتدا شاخص قیمت هر گروه با توجه به طبقه‌های زیرین و اقلام موجود در آن طبقه محاسبه شود و سپس شاخص قیمت هر دو گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" و "کالاهای غیر خوراکی و خدمات" در ضرایب اهمیت متناظر آن ضرب شده و با هم جمع گردد.

حال سوال اساسی که این گزارش سعی دارد بدان پاسخ دهد این است که آیا وقتی، قیمت در اقلام گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" افزایش یابد، باید انتظار داشت که دهک‌های پایین این افزایش قیمت را بیشتر احساس کنند؟

با توجه به مقدماتی که در بالا ذکر شد شاید پاسخی که در ابتدا به ذهن می‌رسد این باشد که چون ضرایب اهمیت گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" و طبقات مربوط به آن، در دهک‌های پایین نسبت به دهک‌های بالا عدد بزرگتری است (با توجه به جدول ۱) بنابراین احساس تورم در دهک‌های پایین بیشتر خواهد بود. اما اگر با دقت بیشتری به مسئله نگاه کنیم برای پاسخ به این سوال نیاز به اطلاعات بیشتری داریم. برای این منظور به نمودار و جدول ۲ توجه کنید. در این جدول سهم هزینه‌ای هر سطر نسبت به هزینه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" برای یک خانوار نوعی در هر دهک، برآورد شده است. برای درک بهتر اعداد درج شده در جدول ۲، نمودار ۲ ترسیم شده است. این نمودار، نمایش مقایسه‌ای جالبی را از ضرایب اهمیت طبقات مربوط به گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" ارائه می‌دهد. لازم به توضیح است که مجموع اعداد مندرج در هر ستون که مربوط به یک دهک هزینه‌ای می‌باشد برابر ۱۰۰ است.^۲

نمودار ۲: ضرایب اهمیت طبقات مربوط به گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" به تفکیک دهک

^۲ اختلاف از ۱۰۰، ناشی از خطای گرد نمودن اعداد است.

جدول ۲: ضرایب اهمیت طبقات اصلی در محاسبه شاخص گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" به تفکیک دهک

دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	دهک	
اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم	
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات
۳۰,۱	۲۸,۲	۲۶,۴	۲۵,۶	۲۵,۰	۲۴,۸	۲۴,۴	۲۳,۵	۲۴,۵	۲۲,۵	نان و غلات
۱,۳	۲,۴	۲,۶	۳,۳	۴,۰	۵,۰	۵,۹	۷,۰	۱۰,۳	۱۱,۰	برنج ایرانی
۷,۷	۷,۷	۷,۴	۷,۰	۶,۳	۵,۹	۵,۲	۴,۳	۳,۳	۲,۱	برنج خارجی
۱۶,۰	۱۳,۷	۱۲,۲	۱۱,۵	۱۰,۷	۱۰,۰	۹,۴	۸,۳	۷,۱	۵,۷	انواع نان
۵,۱	۴,۴	۴,۱	۳,۸	۴,۰	۳,۹	۳,۹	۳,۸	۳,۷	۳,۶	سایر غلات
۱۵,۲	۱۶,۳	۱۷,۲	۱۷,۸	۱۸,۹	۱۹,۰	۱۸,۹	۱۹,۹	۱۹,۷	۲۰,۷	گوشت قرمز و گوشت ماکیان
۴,۶	۶,۵	۷,۹	۹,۲	۱۰,۲	۱۰,۸	۱۱,۲	۱۲,۴	۱۲,۷	۱۴,۴	گوشت قرمز
۱۰,۴	۹,۴	۸,۹	۸,۲	۸,۳	۷,۸	۷,۴	۷,۱	۶,۷	۶,۰	مرغ ماشینی
۰,۲	۰,۴	۰,۳	۰,۳	۰,۴	۰,۳	۰,۳	۰,۳	۰,۳	۰,۳	سوسیس و کالباس
۱,۴	۱,۸	۱,۹	۲,۰	۲,۲	۲,۵	۲,۷	۳,۰	۳,۴	۴,۰	ماهی‌ها و صدف داران
۶,۱	۵,۵	۵,۲	۵,۱	۴,۷	۴,۸	۴,۶	۴,۳	۴,۲	۴,۱	روغن‌ها و چربیها
۷,۲	۸,۹	۹,۷	۱۰,۴	۱۰,۸	۱۱,۴	۱۲,۳	۱۳,۲	۱۴,۱	۱۶,۳	میوه و خشکبار
۱۳,۳	۱۲,۳	۱۲,۲	۱۲,۱	۱۱,۷	۱۱,۴	۱۱,۰	۱۰,۸	۱۰,۰	۹,۲	سبزیجات (سبزی‌ها و حبوبات)
۲۶,۶	۲۷,۰	۲۷,۴	۲۷,۱	۲۶,۷	۲۶,۱	۲۶,۱	۲۵,۳	۲۴,۱	۲۳,۱	سایر

همان گونه که قبلا هم ذکر شد برای محاسبه شاخص قیمت کل، شاخص قیمت هر گروه در ضرایب اهمیت ضرب و سپس با هم جمع می‌شوند. این نحوه محاسبه در مورد شاخص‌های پایین‌تر یعنی شاخص‌های گروه و طبقه نیز صدق می‌کند. به عبارتی، برای محاسبه شاخص قیمت گروه^۳ نیز شاخص قیمت هر طبقه در ضرایب اهمیت ضرب و سپس با هم جمع می‌شوند. روش محاسبه کلی این است که ابتدا شاخص قیمت هر طبقه با توجه به اقلام موجود در آن طبقه محاسبه شده و سپس شاخص قیمت گروه از تجمیع شاخص قیمت طبقات به دست می‌آید و در پایان شاخص کل از تجمیع شاخص قیمت گروه‌ها محاسبه می‌گردد. نکته‌ای که باید در این خصوص بدان دقت شود آن است که هر

^۳ گروه مجموعه‌ای از یک یا چند طبقه است.

مرحله از محاسبه جهت تجمیع به ضرایب اهمیت مختص آن مرحله نیاز دارد. اگر بخواهیم شاخص قیمت گروه را محاسبه نماییم بایستی ضرایب اهمیتی را برای طبقات زیرین آن به کار بریم که سهم هزینه‌ای هر طبقه را نسبت به هزینه آن گروه برآورد می‌نماید.

بر اساس آنچه بیان شد، جهت محاسبه شاخص قیمت گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" باید به ضرایب اهمیت زیرگروه‌های آن دقت کنیم. مطابق با جدول ۲، در طبقات "نان و غلات"، "روغن‌ها و چربی‌ها" و "سبزیجات" ضرایب اهمیت دهک‌های پایین بیشتر از دهک‌های بالا می‌باشد و در مقابل در طبقات "گوشت قرمز و گوشت ماکیان"، "ماهی‌ها و صدف داران" و "میوه و خشکبار" ضرایب اهمیت در دهک‌های بالا، بیشتر است.

زمانی که گفته می‌شود قیمت برخی اقلام در گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها افزایش یافته است، مهم این است که بدانیم چه طبقاتی از این گروه با افزایش قیمت رو به رو شده‌اند. اگر فرض کنیم درصد تغییر قیمت هر طبقه خاص در تمامی دهک‌ها با هم برابر است آن‌گاه آنچه تورم گروه "خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها" را در هر دهک تعیین می‌کند ضرایب اهمیت است. بنابراین اگر افزایش قیمت در گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها مربوط به یک طبقه مانند "میوه و خشکبار" باشد، از آنجا که سهم مخارج مصرفی دهک‌های بالا از کل مخارج مصرفی خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و دخانیات در این طبقه نسبت به دهک‌های پایین بیشتر است (مطابق با جدول ۲ ضریب اهمیت ۷,۲ برای دهک اول در مقایسه با عدد ۱۶,۳ برای دهک دهم) بنابراین، این افزایش قیمت بیشتر توسط دهک‌های هزینه‌ای بالا درک خواهد شد. همین مثال را می‌توان در مورد "نان و غلات" داشت با این تفاوت که ضریب اهمیت در این طبقه با توجه به اعداد ۳۰,۱ برای دهک اول و ۲۲,۵ برای دهک دهم، میزان تاثیرگذاری تغییرات قیمت را به سمت دهک‌های پایین سوق می‌دهد.

به منظور درک بهتر مطلب فوق، در مورد دو طبقه "نان و غلات" و "گوشت قرمز و گوشت ماکیان" با جزئیات بیشتری وارد اعداد مربوط به ضرایب اهمیت (در سطح قلم) می‌شویم. در جدول ۲ آنچه مشاهده می‌شود به درستی بازگو کننده الگوی مصرف میان دهک‌های پایین در مقایسه با دهک‌های بالا است. در طبقه "نان و غلات" مشاهده می‌شود که ضریب اهمیت مخارج مصرفی خوراکی و آشامیدنی در خصوص قلم برنج ایرانی در دهک دهم بسیار بالاتر از دهک اول است (حدود ۸,۵ برابر) و در مقابل ضریب اهمیت برنج خارجی در دهک اول به مراتب بالاتر از دهک دهم است (حدود ۳,۷ برابر) و این بدان معناست که دهک‌های بالا، بیشتر برنج ایرانی و دهک‌های پایین، بیشتر برنج خارجی مصرف می‌کنند. حال اگر قیمت برنج ایرانی افزایش یابد افرادی که این افزایش قیمت را بیشتر درک می‌کنند، دقیقاً آن افرادی هستند که این قلم را بیشتر استفاده می‌کنند. بنابراین، این افزایش قیمت توسط دهک‌های بالا بیشتر حس می‌شود و اگر قیمت برنج خارجی تغییر کند این تغییر قیمت، بیشتر متوجه دهک‌های پایین است. در خصوص طبقه "گوشت قرمز و گوشت ماکیان" سهم هزینه‌ای گوشت قرمز در دهک دهم در مقایسه با دهک اول بسیار بالاتر است (حدود ۳ برابر) در حالی که در مورد گوشت مرغ این سهم در دهک اول بیشتر است (حدود ۱,۷ برابر). بنابراین الگوی مصرفی در دهک‌های بالا به سمت مصرف بیشتر گوشت قرمز و در دهک‌های پایین به سمت مصرف بیشتر گوشت مرغ است. از این رو هنگامی که قیمت گوشت قرمز افزایش یابد، آن گروهی بیشتر این تورم را درک می‌کنند که

مصرف‌کننده آن قلم می‌باشند و وقتی قیمت مرغ افزایش یابد، دهک‌های پایین فشار این افزایش قیمت را بیشتر حس خواهند کرد. بنابراین، هنگامی که وارد جزئیات یک طبقه می‌شویم، اقلامی را می‌یابیم که میان دهک‌ها، رفتار هزینه‌ای معکوس دارند (برنج ایرانی و برنج خارجی در طبقه " نان و غلات "؛ گوشت قرمز و گوشت مرغ در طبقه " گوشت قرمز و گوشت ماکیان ") به عبارتی هر قلم با توجه به الگوی مصرفی دهک‌ها، هزینه مربوط به دهک خاصی را تحت تاثیر قرار خواهد داد.

با توجه به آنچه در بالا به تبیین آن پرداختیم این سخن که اگر قیمت مواد خوراکی افزایش یابد این افزایش قیمت بیشتر توسط دهک‌های پایین درک می‌شود عبارت درستی نیست و صرف اینکه ضریب اهمیت گروه "خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها" در دهک‌های پایین نسبت به دهک‌های بالا بیشتر است (جدول ۱) نمی‌تواند مبین ایجاد تورم بیشتر در این دهک‌ها باشد. لازم است در این مواقع دقت شود که کدام قلم افزایش قیمت داشته است و ضریب اهمیت آن قلم در میان دهک‌های مختلف چگونه است. برای مثال، ممکن است شرایطی در اقتصاد ایجاد شود که قیمت برنج ایرانی افزایش شدیدی پیدا کند و در مقابل قیمت برنج خارجی با افزایش میزان واردات با کاهش قیمت رو به رو شود. این تغییرات قیمت و ضرایب اهمیت، با هم، نرخ تورم گروه "خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها" را در دهک‌های مختلف تعریف می‌کند. بنابراین، در مورد چنین حالاتی باید با دقت و تمرکز بیشتری به موضوع مورد بحث توجه نمود.

جدول ۳ به برخی از اقلام گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" بر اساس سهم هزینه‌ای غالب آن‌ها در میان دهک‌های هزینه‌ای پایین و بالا اشاره دارد.

جدول ۳: معرفی برخی اقلام گروه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" با سهم هزینه‌ای غالب در میان دهک‌ها

اقلام، با سهم بیشتر هزینه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" در دهک بالا نسبت به دهک پایین	اقلام، با سهم بیشتر هزینه "خوراکی‌ها، آشامیدنی‌ها و دخانیات" در دهک پایین نسبت به دهک بالا
برنج ایرانی	برنج خارجی
گوشت قرمز	انواع نان
انواع ماهی	تخم مرغ
روغن زیتون، کنجد و...	روغن نباتی مایع
پسته	روغن نباتی جامد
گردو	انواع سبزیجات
انواع میوه	قند
عسل	انواع چای
زعفران	نوشابه
ماء‌الشعیر	سیگار ایرانی

نتیجه گیری کلی از بحث

۱. به طور قطع نمی توان با افزایش قیمت برخی اقلام خوراکی انتظار افزایش تورم را در دهک های پایین داشت. ممکن است اقلامی که این دهک هزینه ای مصرف می کنند کاهش قیمت داشته باشد.
۲. اگر قیمت مواد خوراکی که دهک های پایین بیشتر مصرف می کنند (مانند اقلام ستون ۱ جدول ۳) افزایش یابد تورم خوراکی ها را برای دهک های پایین، بیشتر تحت تاثیر قرار می دهد.
۳. اگر قیمت مواد خوراکی که دهک های بالا بیشتر مصرف می کنند (مانند اقلام ستون ۲ جدول ۳) افزایش یابد تورم خوراکی ها برای دهک های بالا، بیشتر افزایش می یابد.
۴. شناخت اقلام مورد استفاده توسط دهک های پایین و دهک های بالا، ما را در مقایسه تورم میان دهک های مختلف کمک می کند. برخی اقلام ضریب اهمیت بالا در دهک های پایین دارند و برخی در دهک های بالا.
۵. اگر می خواهیم در مورد تورم "خوراکی ها، آشامیدنی ها و دخانیات" بحث کنیم باید به ضرایب اهمیت اقلام آن نسبت به هزینه "خوراکی ها، آشامیدنی ها و دخانیات" رجوع کنیم. توجه به ضرایب اهمیت کل در این مواقع می تواند همراه کننده باشد.